

A kévéktől az aranyló búzaszemekig

Monostori Imre újabb kötetéről

„Merjünk végre tudomásul venni, olyanok vagyunk, amilyenek kultúránk tükrében mutatkozunk.”

(Domokos Mátyás)

A Nap Kiadó 1999-ben indított, azóta tekintélyes sorozattá izmosodott, *Magyar esszék* könyvsorozata a 75. életévét betöltő Monostori Imre kötetével gazdagodott. E sorozat híven illik abba a gondolatkörbe, melynek kitűzött célja, szándéka, kiteljesedése épp az írásunk jeliségévé választott – a kötet egyik kiragadott mondata szerint alakult –, immár közel harminc esztendeje. Ha végigszalad szemünk a könyvsorozat tekintélyes listáján – és a kiadó többi kiadványain is –, kitűnik, hogy e tükör a nemzeti identitást őrző, azt fölállaló és ápoló irodalom arcát mutatja felénk, oly szerzőket vonultat fel, akik e nemes eszme szolgálatába szegődtek, oly témaköröket ölel fel, amelyek irányt vesztett korunkban nemzeti kultúránk legjobb hagyományait éltetik és ápolják.

Monostori Imre életműve is e szellemen bontakozott ki. Vezérlő csillaga pedig Németh László, kinek kultuszát könyvek, tanulmányok sorával ápolta, cselekvő

módon is elősegítette, nem engedte, hogy a bőséges gyümölcsöt termő alkotó életét és életművét a feledés homálya eltakarja a jelen és jövő nemzedéke előtt. A kötet alcíme kritikai rajzokként határozza meg a benne olvasható írások tartalmi és formai jellegzetességeit. Ennél beszédeőbb azonban a címbe rejtett írói szándék: a sok–sok írás megannyi kévéként sora-

kozik élénk, keresztbe kötve, azaz egymásba fűzve gazdagítja egymást, hogy aztán – immár a magunk gondolataiban – asztagba rakodva, belőle pedig aranyló búzaszemekként ömöljenek élénk, melyből az eszmét és lelket tápláló kenyeret süthetünk, szellemi létünk, fennmaradásunkat biztosító, életadó táplálékként kerüljön asztalunkra.

Az első kéve

Monostori Imre irodalomtörténeti pályája ismeretében természetes, hogy a kezdő írás Németh Lászlóhoz vezet,

pontosabban hozzá és a múlt század másik magyar szellemóriásához, Szabó Dezsőhöz, kettejük oly szoros – a tisztelet hangjától a viharos pengeváltásokig terjedő – kapcsolatrendszerének feltárásához: „Jelen dolgozatunk célja, hogy ténylegesen (és bizonyíthatóan) létező szellemi-gondolati összefüggéseket és párhuzamokat Szabó Dezső és Németh László vonatkozásában (lehetőleg a fő vonásokat) föltárja, rendszerezze és értelmezze.” A szakirodalom biztonságos ismeretében vezet végig bennünket azon a szellemi úton, amely sok-sok ösvény egybefonódásában teljesedik ki: Gombos Gyula, Béládi Miklós, Bibó István, Szabó Miklós, Borbándi Gyula, Király István, Gróh Gáspár... értékelése teljesíti ki az e szövevényes kapcsolatrendszer képét – az elutasítás és a teljes befogadás, a párhuzamosságok és hasonlóságok közt feszülő kötélen lépkedve keressük a megismerés, értelmezés egyensúlyát.

Monostori Imre kitér a két szellemóriásnak a magyar protestantizmushoz kötődő szemléletére; a belőle sugárzó „magyar szellemi és lelki erő” értelmezésére; a nemzet és a parasztság, a nemzet és az értelmiség viszonyának kérdéskörére; nem kerüli meg a mindkettejüket oly mélyen foglalkoztató „faji” gondolatot, az asszimiláció és a zsidókérdés mégoly szövevényes kérdéskörét sem. A sok közös vonás, érdeklődési kör, a befogadás és értelmezés bonyolult jelenségként van jelen az Ady Endréhez, az 1867-es kiegyezéshez, valamint a Szekfű Gyula történelemszemléletéhez való viszonyulás problematikája, a harmincas évek politikai-társadalmi kiütéskeresések értelmezése, a *ki a magyar?*, továbbá a korokban is centrális kérdésként fölvetődő Közép-Európa és a magyarság közti viszonyulás mindmáig vitatott, a

politikát és a szellemi életet ma is élénken foglalkoztató gondolatkör is. Darázsfszék ez a javából!

Amint darázsfszék a Jászi-kérdés, életművének, gondolkodásának, tetteinek jelenkori megítélése, benne a népi mozgalom eszmei gyökereinek újra és újra fölvetődő, vihart kavarázó az értelmezése is. Monostori Imre Borbándi Gyula Jászi-értelmezését idézve/követve ismeret meg bennünket a fordulatosságot, a ma is sok vitát kiváltó eszmerendszer és gazdag életmű Makótól, Békéscsabától az emigrációnak az amerikai Oberlinig ívelő évtizedekben kibontakozott terjedelmes eseménysorával. Ugyanakkor betekintést nyerhetünk a nyugati magyar diaszpóra, az emigráció életébe, a müncheni *Látóhatár* és *Új Látóhatár* műhelyébe, melynek meghatározó irányítója volt Borbándi Gyula. A kiadvány szellemi áramkörében ott találjuk az idős korában is élénk érdeklődésű, tevékeny gondolkodó, alkotó Jászi Oszkárt. Mai ismereteink szerint Jászi Oszkár a polgári demokrácia teoretikusa volt. A róla írott monográfiából, Borbándi Gyula soraiból az is kiténik, hogy „a népi irodalomtól várta annak a társadalomátalakító programnak a megvalósítását, amelyet a polgárságnak nem sikerült végbevennie”.

A népi irodalom problémaköréhez tartozónak érezzük a Csoóri Sándor intellektuális kötődéseit feltáró tanulmányt is. Kik is e kötődés alapkövei, tartópillérei? Illyés Gyula és Németh László, a múlt század magyar irodalmának kiemelkedő klasszikusai. Monostori Imre alapos filológiai tudással fejti ki e kettős kapcsolatszál kibontakozását. A tanulmányíró előbb Illyés Gyula ösvényén haladva utal a megismerés pályáivére: „a titkokat is rejtegető *egyéniség* Csoóri

Sándor világképében és érzésvilágában mesterré, atyai barátá emelkedik, érlelődik, nemesedik”. Évtizedek múltán maga Csoóri Sándor utal e folyamat kicsúcsosodására: „életemből legalább huszonöt esztendőt az ő naprendszerében töltöttem el”. Monostori Imre élénk tárja azt a folyamatot, miként is valósul meg, mily tartalommal telítődik, jut el arra a felismerésre, hogy Illyés „a nemzeti érték, illetőleg mint a nemzeti érzés és nemzeti tudat mibenlétének és gyakorlásának szellemi iskolája”-ként lesz követendő példa számára, s nem csak neki. A benne megtestesülő erkölcsi példa, a „minden helyzetben a józanság sugallatát” követő, a közéleti konfrontációt is föl vállaló író „sem kapott menlevelet a sorstól”. Csoóri keserű következtetése: „tíz évvel halála után magánszorgalmú kritikusok ugatják körül a sírját” Mégsem csügged el: „Illyés továbbra is fölbukkan, ítél, dolgozik, figyelemre int, alkut köt, szakít, tábort szervez, műveltséget bokrosít, egyszóval: végzi pótolhatatlan munkáját.” Csoóri Sándor életműve másik ihletője, szellemi talpköve: Németh László, aki „a magyar szellemi élet elitje”, aki „egész életén keresztül a magyarság fönmaradásával kínlódott”, aki „megerősítő szellemi előd – nemzetfelfogásban és magyarságtudatban”. Életműve, a benne rejlő tanítás, a cselekvést meghatározó, annak irányt mutató eszmék vissza-visszatérő témaként vannak jelen a Csoóri-életműben. A róla írott számos értékelő sor összegzéseként is olvashatjuk az alábbiakat: „A sokszor megveszőzött utópiát – elképzelését például a harmadik útról vagy a minőségi magyarság jövőjéről – sokan ideológiaként értelmezték és értelmezik ma is. Én sokkal inkább lelki indítékot látok mögöttük: országféltést, használni akarást,

duhaj találékonyságot, hogy a nemzet – Mohács után kiegyezések, Trianonok után – szabaduljon ki végre évszázados ördögi köréből.”

Monostori Imre szintézisalkotó törekvésének újabb példája a Nagy Gáspár – a „küldetési ember” – életművéhez való közelítés, általa pedig a múlt század utolsó évtizedei kultúrpolitikájának megjelenítése. Csodálatos útravalót hozott magával: „már a szegényparaszti falusi világban megtanulta és elfogadta a közösségi törvények értelmét, a család működése és az emberi szolidaritás alapszabályait, a paraszti kultúra értékeinek megbecsülését”. Amire ráerősített a Pannonhalmán szerzett tudás, az ott formálódó, mélyülő életszemlélet. Melyek voltak e forrásvidék tájékozódási pontjai? Istenhit, szabadság, hazaszeretet. Aztán látnia, tapasztalnia kellett, hogy az életben az igazság kéz a kézben jár az igazságtalansággal, a bátorság a gyávasággal, az emberi kiválóság a hitványsággal. Életének meghatározó eleme volt 1956, a hozzá való viszonyulás lelki teherként nehezedett gyöngye vállaira. Ezért vállalta az összeütközést a hatalommal: ébren tartva a forradalom csodáját, elítélve az elfojtás gyalázatát. Etalon lett, követendő példa, élő lelkiismeret, akit szilenciummal lehetett ugyan sújtani, de elhallgattatni semmiképp. A mellette, vele egy időben felsorakozó pályatársak – Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István, Csoóri Sándor... – oly irodalmat teremtettek, amely aláaknázza a kommunista rendszer elnyomó kultúrpolitikáját. Emberi, erkölcsi/etikai alapállására jellemző volt, hogy a maga szerepéről, rendszerváltó verseiről, küzdelmének mozgó rugójáról csak annyit mondott: „dehogyan voltam bátor, csak nem mertem félni”. Költői életművének

„korszerűen közösségi jellegét, jellegzetességeit”, monográfiaírója – Görömbei András – ekként jellemezte: „Nagy Gáspár költészetének legnagyobb vállalkozása az, hogy a mai köztudatban (anno: 2004 – M. J.) megkérdőjelezett költői funkciót, a közösség nemzeti tudatának, morális felelősségének, tisztaságának ápolását tovább folytassa.” E törekvése nem csupán korának szólt, időtlen érvénytel bír!

A második kéve

A kötetben található írások másik vonulata a szemleíró Monostori Imre munkásságából ad ízelítőt. Az e téma- és tárgykörbe sorolható írások beszédesen vallanak írójuk érdeklődési köréről, irányairól. Természetes törekvés, hogy azokra figyel, akik vele hasonló gondolkodásúak, kiknek irodalmi eszményei az övéivel rokon vonásokat hordoznak, kiknek művében/műveiben, a fentiekben is érintett ideálok – hazaszeretet, a nemzet sorsáért való aggodás, az identitásörzés, a nemzeti értéktárba tartozó hagyományok ápolása... – állnak az éppen elemzésre kerülő alkotások előterében.

Bár az indíték mindig egy-egy mű, frissen megjelent kötet, a megközelítés, bemutatás az alkotó és az épp elemzésre kerülő mű párhuzamos pályán halad – hol ez, hol az kap több rivaldafényt. A Féja Géza és Supka Magdolna leveleskönyvében a magánélet évtizedeket átívelő érzelmi kötődése. „... a két, még mindig szerelmes főhős szemünk előtt nő meg emberségben próbák és megpróbáltatások sorozatában, tiszta, szép életrecept szerint,” melyben „a népi írói mozgalom radikális vonulatának egyik vezéralakja”-nak személyiségrajza kap nagyobb hangsúlyt, írószerep, a mozgalmi

múlt, az életküzdelem jelei csak utalásokként vannak jelen.

A kötetben olvasható recenziókra, méltatásokra nem ez a megközelítési mód jellemző. Előszeretettel fordul azok felé, kiknek életútja, életműve a hatalomhoz való viszonyulásról szólnak. Közülük egyetlen olyat találunk – Király István irodalomtörténész –, amelyben az alkotó, a tudós annak feltétel nélküli szolgálatára vállalkozik. E viszonyrendszer bonyolultságára vall a naplóiból kirajzolódó kép, mely korántsem egy diadalút leképződése, hanem „egy jelentős személyiség nagy belső drámája”-ként olvasható önvalomás, melyben az ünneplés mellett ott rejtkezik a félelem, a szorongás, a folytonos megfelelni akarás mellett „a szenvedélyes önbírálat, sőt az önostorozás” is. Később, a hetvenes években hangot kapnak a kérdések, a kétely szavai. Nagy utat járt be. „...akaratos főszereplőből elcsöndesedő és kicsit megnyugvó karakterszereplővé válik.” A *Kortárs* főszerkesztőjeként nem kevesebbet tűzött maga elé, mint „meg kell csinálni a szocialista irodalom forradalmát, nagykorúsítani kell ezt az irodalmat, maga harcolja ki a világban a helyét”. Törekvései kudarcra voltak ítélve. Ezért is érdemelte ki Monostori Imrétől a naplói méltatása elé írt jelzöt: „boldogtalan Király István”.

A Komárom-Esztergom megyei könyvtár szellemi kilátótornya, az *Új Forrás* folyóirat főszerkesztői stalluma állandó odafigyelést kínált, igényelt és követelt az ország szellemi/irodalmi életére. Németh László életművének búvárlója azonban elsősorban arra érzett készletet, hogy azokra az erővonalakra figyeljen, amelyek egy jobb, igazabb világ megteremtése szolgálatára szegődtek, vállalva a konfrontációt, a küzdelmet is, akik

szembeszálltak „a politikának álcázott „*vademberi gondolkodás*”-sal. Ilyen volt Tamás Attila irodalomtudós, egyetemi tanár, aki a *Visszatekintés* című életrajzi jegyzeteiben vet számot életével, akit „érzékeny erkölcsi jelzőrendszer” óvott meg attól, hogy elfogadja „a bolsevizmussá torzult szocialista gyakorlatot”. Ilyen volt Olasz Sándor, akihez e kötetben előbb egy interjú révén közelíthetünk. Posztumusz kötetének szemlézése teljesíti ki a róla rajzolt portrét. „...jól felkészült, tájékozott volt, mert egészségesen gondolkodott, mert hiteles személyiség volt, aki ráadásul szelíden bánik a vitázókkal s az ellenvéleményekkel, mert tiszteli a szakmabelieket, mert becsületes íróember.” Professzorként és szerkesztőként is ellenszélben dolgozott, mindvégig igényesen, felelősségtudattal. Leginkább az egyetemi hallgatók körében megnyilvánuló igénytelenség fáj neki. Ugyancsak az egyetemi katedráról vívta harcát a hatalommal Vasy Géza is, azzal a hatalommal, amely „értelemszerűen hadat üzent az irodalmi hagyományt eddig képviselő nemzeti és ezen belül a népi irodalomnak is”. A népi és urbánus vita újraéledése idején hitet tesz Illyés Gyula mellett, akit *az 1956-os forradalom szellem előkészítőjének* tart. Ez indítja őt arra, hogy meggyőzően érveljen „a népi-nemzeti gondolat reinkarnációs erejének érvényesülése mellett”. Az elköteleződés jellemzi Gróh Gáspár gondolkodását, műveit is. Ő is „azokhoz a nagy szellem elődökhöz és gondolatokhoz, eszmékhez kíván csatlakozni, akiknek, amelyeknek a számára a magyar irodalom mindig több volt a »csak« művészetnél: a *magyarságtudat részeként* gondolnak a magyar kultúrára, s gyakorolták hivatásukat.” Ez készítette őt a népi irodalom kutatására, azon kortársak alkotásainak,

köteteinek a méltatására, akik ugyanezen törekvések szolgálatában álltak. A napjainkban gyakran elhangzó szó – populizmus – billogként tapad azokhoz, akik a népi gondolat folytatói, a népiesség jegyében alkotnak.

De mit is rejt e szitokszóvá vált fogalom? Monostori Imre Gyurácz Ferenc kötetének elemzésével segít bennünket hozzá annak megértéséhez. S mindjárt egy, a szerző kötetéből kiragadott idézettel: „Azt a célt szolgálta, hogy megbélyegezzék és a demokratikus közélet fősodrából kirekesszék azokat, akik a magyar történelem folyamatosságának helyreállítására, a nép és a nemzet szolgálatára helyezték érvelésüket vagy politikájuk fő hangsúlyát”. Azt követően mi is megismerhetjük e fogalom térnyerését, alkalmazását a nemzetközi és hazai küzdőtereken. Magyar vonatkozásban: szándékos jelentésátvitellel, torzítással „negatív értelmezést okozott a magyar népi mozgalom körül”. Gyurácz mindezzel szembeszállva fogalmazza meg, hogy a populizmus „a liberalizmus, a konzervativizmus és a szocializmus mellett a negyedik eszmeáramlat”, így „beemelődik a 20. századi (vagy még azelőtti) pozitív tartalmú politikai és kulturális ideológiák sokszínűen összetett (és bonyolult) világába”.

A harmadik kéve

A kötetben olvasható írások másik csoportja, bár nem távolodik el az egyén és a hatalom közti küzdelem színterétől, ezúttal azonban a hatalom természetrajza kerül előtérbe. Elsőként Babus Antal könyvét – *Egy konzervatív úr a baloldali zarándokok között* – említhetjük. Magyar Zoltán tapasztalataiból nem az ideológiai beágyazottságú társadalom képe bontakozik ki, hanem a társadalomtudós

észlelései – a lehetőségek adta körülmények, feltételek között –, hanem a személyes élmény kiváltotta tanúságtétel. Oly időben, amikor a világ még elismeréssel adózott a nagy Szovjetunió előtt. Itthon „megrökönyödést váltva ki bizonyos hivatalos körökben”. Az azokra válaszoló sajtónyilatkozataiban, állításait igazolandó, „kiemelte a szovjet állami ellenőrző rendszer hatékonyságát”, mit sem tudva – vagy nem szólva? – arról, hogy az milliók életáldozatát követelte, azt megkülönböztetően nem, hogy ama „rend” mily borzalmakat követelt a következő években. A sors iróniája, hogy a Magyarországra bevonuló szovjet csapatok garázdálkodása – a szovjet rendszer igazi arca – fölötti kétségbeesés kergette öngyilkosságba.

Salamon Konrád kötete – *Tizenkét nap szabadság, 1956. Az első antikommunista forradalom* –, amint címében is jelzi, az újabb kori magyar történelem legfontosabb eseményéről állít élénk reális képet, cáfolva az azt követő évek, évtizedek torzító, hamis beállítását, kimondva, hangot adva a kegyetlen megtorlásokról oly sokáig elhallgattatott társadalmi megítélésnek: „a halálos ítéletek, a kivégzések is teljesen önkényes módon születtek: a jognak, az erkölcsnek, az igazságnak itt sem volt semmi szerepe”. Nagy Imre a bírósági eljárás megkérdőjelezésével, a „kegyelmet nem kérek” életáldozatával, „viselkedésével, magatartásával, morális erejével, mégis szelíd, töretlen hitével, igazságszeretetével, a hajlíthatatlanság tanúsításával vált nemzeti hőssé”.

Az olvasóban fölmerülhet a jogos kérdés: miként lehetett a kommunista ideológiára épülő elnyomó rendszert oly sokáig életben tartani? A kötetben két írás is foglalkozik e kérdéskörrel, konkrét módon, két kötet szemlézése által.

Szönyi Tamás *Titkos írás* című vaskos kötete a magyarországi állapotokat, az állambiztonsági szolgálat 1956–1990 közötti tevékenységét ismerteti, a tartó-tiszt–informátor–célszemély közti szövevényes kapcsolatrendszert, melynek polipkarjai rátelepedtek a szellemi élet minden területére, mindazokra, akik az ő szempontjukból ellenséges érzülettel viselkedtek-gondolkodtak-cselekedtek a regnáló rendszer ellen. Ideig-óráig sikerrel. A kötetből kiolvasható a végkövetkeztetés: a teljhatalommal felruházott megfigyelő és büntető rendszer „hallatlanul sok kellemetlenkedése ellenére semmit sem tudott megakadályozni. Éppen ellenkezőleg: kitermelte a saját maga kórokozóinak egyre nagyobb, végül életveszélyes mennyiségűvé duzzadt számát, tömegét”. Az erdélyi Gálfalvi György kötete – *Kacagásaink. Emlékiratok* – a román titkoszolgálat, a hírhedt Securitate gyakorlatát idézi élénk. A célszemély ezúttal az újságíró, folyóirat-szerkesztő Gálfalvi György, jelesen az a több ezer oldalas megfigyelési anyag, amelyet az évek során halmoztak fel. Bennük korántsem csak az ő személye, hanem az erdélyi magyar szellemi élet került célkeresztbe – válogatott eszközökkel, eljárásokkal kívántak ellehetetleníteni, megfélemlíteni, elhallgattatni embereket, közösségeket. Szomorú tapasztalás, hogy e téren az 1989-es fordulat sem hozott változást. Miként is jellemzi ezt a kötetben fölemlített kortárs? „...a világ szerkezete megváltoztatható, de törvényei nem”. A román politika magyarellenessége ma sem kisebb intenzitású, mint a kommunista időkben! Elszomorító, de sok évtizedes beidegződött tapasztalat diktálja szavait: „nem lehet kiegyezni”. Miért is? Erre adnak választ az írás záró sorai: „Etnikai, történelmi determináció

ez, ami nem változott 1989 után sem. Éppen azért nem, mivel ugyanazon néplélek sugallata szerint működik ma is és fog működni a jövőben is.”

*

Németh László írta Adyról: „Egy költő műve azzal, hogy itthagya, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.” Mély és igaz szavak, melyek továbbgondolásra készítenek. Lennie kell olyanoknak is, akik tehetségükkel, tudásukkal, alkotó/írói képességeikkel segítik, hogy nemzeti kultúránk, irodalmunk értékeinek kisugárzása szüntelen maradjon. E kötetet belengi Németh László szelleme. Zárszóként idézzük őt a *Tanut* útra indító soraival: „Folyóiratom ihletője e kor igazi múzsája: a szorongó tájékozatlanság. Hajótörtek vagyunk, akik a csillagokat nézzük s a partot keressük, abban

a hitben, hogy van parts a csillagok vezetnek.” Mily időtlen szavak! A szorongó tájékozatlanság – e bonyolult, sok veszélyt rejtegető, sok veszélytől fenyegetett világunkban mi is tájékozatlanul bolyongunk. De keressük a csillagokat! Keressük azokat az írókat, műveket, amelyek csillagokként vezetnek bennünket, hajótörteket, egy remélt part felé, életerőnk, reményeink és a hitünk szerinti nemzeti megmaradásunk felé. Ily műveket ajánl figyelmünkbe Monostori Imre. Olvassuk figyelemmel, hogy mi is elérjük a partot! A kévéken és keresztekben ott rejlenek az aranyos életet adó búzaszemek.

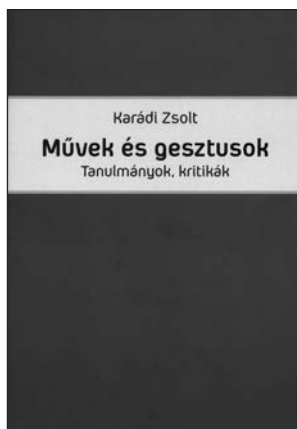
MONOSTORI IMRE: Kéve és kereszt. Kritikai rajzok. Budapest, 2020. Nap Kiadó, 304 p.

MÁRIÁS JÓZSEF

Igény és mértéktartás

Karádi Zsolt könyvéről

Karádi Zsolt új könyve négy tanulmányt és tizenöt kritikát tartalmaz ízléses, visszafogott borítólapjai között. A rövid előszó tanúsága szerint az írások az elmúlt másfél évtizedben, különféle felkéréseknek eleget téve születtek. (A filológiai pontosságra ügyelve a kötet külön közli az első megjelenések adatait.) Korábbi munkáiban olvasói a

szertől megszokhatták a széles érdeklődési kört – ez most is így van. Irodalom és színház, a két nagy szenvedély egyforma súllyal kap helyet. *Kimondott* színikritika ezúttal nincs, ám a két legterjedelmesebb, ezáltal legfajsúlyosabb írás a nyíregyházi Mórnicz Zsigmond Színház – ahogy e lapokon áll – „Schlanger-korszakáról” szól, összesen majd-

nem hatvan oldalon. Az irodalmi témák a századforduló szecessziós kísérletezéseitől, a regionalitástól, az örök szerelem transzilván lírán és prózán át a századvég számára személyesen fontos alakjaiig, s egészen a kortársakig sorakoznak: a nagyobb dolgozatokban Czóbel Minka és Nagy Gáspár, valamint áttételesen Görömbei András a főszereplő, a rövidebbekben, azaz a kritikákban, a névsor legfiatalabbaktól, a mai harmincasoktól a hetvenesekig tart. E munkák között is van inkább történeti érdekelttségű, hiszen az ismert Áprily-kutató, ha kedves költőjéről ezúttal nem, de kortársáról, az ún. „helikoni triász” tagjáról, Reményik Sándorról, életműkiadása egy újabb darabja kapcsán kedvvel értekezik.

Karádi Zsolt nyelve mívesen kimunkált, retorizált esszépróza. Alapvető célkitűzése, hogy a szakmai igényességből jottányit sem engedve maradjon olvasmányos. Ezt a filológia és az interpretáció között jó érzékkel megtalált egyensúly mindvégig megtartott lendületével éri el: írásai informatívak, bevezetnek a tárgyalt szerző tágasabb világába akkor is, ha a szöveg léptékét kisebbnek gondolnánk. Minden esetben – a szóban forgó textus akár kritika, akár tanulmány – megteremti a tárgyalt mű recepciós kontextusát. Vizsgálódásaiban, önálló értelmezéseiben innen indul el. Írásai érdekessé teszik a vizsgált szerzőket és műveiket a nem irodalmár olvasó számára is, olyan oldalukról ragadva meg tárgyaikat, amelyek az interpretációs eljárások absztrakciói során elérhető közelséget ígérnek. Mindezeket a feltétlen alázat attitűdje felől lehet legjobban megérteni: Karádi Zsolt érdeklődéssel, figyelemmel és elhivatott felelősséggel fordul minden egyes műalkotás felé, s még a kisebb munkákban is felkutatja kritikai apparátust a teljesebb

megértés, a hitelesebb műbíráló érdekében. Bár prózával, tudományos művel és érintőlegesen kritikai írásokkal is foglalkozik, legkedvesebb irodalmi műneme érezhetően a líra. (Viszonylag kevés olvasó ismeri azt a tényt, hogy a magyar irodalomkritikában egyre nagyobb a versértelmezők hiánya. A mai magyar líra líratörténetet olvas, miközben új líranyelvet teremt – e nyelv(ek) előzményeinek, visszautalásainak feltárása lassan olyan óriási feladat lesz, hogy a legtöbb kritikus, aki megérzi a szövegközi telítettséget egy-egy új verseskönyv esetében, megriad a feladattól.) Karádi Zsolt, aki egy olyan irodalomtörténész-generációhoz tartozik, amelynek tagjai rengeteg poémát tudnak fejből, nem bizonytalanodik el a historikus előzmények felismerésében; biztos kézzel mutat rá motívumok, metaforák, poétikai eljárások eredetére, kedvet csinálva a költői játékokban való diszkurzív részvételre, egyúttal a klasszikus literatóri attitűd iránti tiszteletet is megteremti olvasóiban, noha meggyőződése, hogy nem célja nem ez.

A tisztán irodalmi tárgyú írások előtt a színházi témákról kell szólni. A két terjedelmes írás (*Az egérszemek titkai I–II.*) ugyan összefügg, címzéséből következően a második rész „folytatásként” is olvasható, mégis két teljesen különböző műfajú szövegről van szó: ez utóbbi kibővíti, elmélyíti tárgyát, megindokolja, miért érdemes végiggondolni a színház legutóbbi történetének egy kicsiny korszakát. Az első munka a nyíregyházi teátrum 2015-ös direktorváltásának körülményeit világítja meg; előbb, ha nem is oknyomozói, de tényfeltáró zsrnalista jegyeket villantva, majd érezhetően lényegesebb mondanivalóként, a 2015–16-os évad első fele előadásainak áttekintésére vállalkozik,

tulajdonképpen összefűzött kiskritikák formájában. A második, az egyetlen *nagy tanulmány*, a szó szoros értelmében véve: az Ivo Krobot rendezésében megvalósult, Bohumil Hrabal remek kisregényén alapuló *Túl zajos magány* című előadás értelmezését tárja olvasói elé. Pontosabban az előadás áll a középpontban, de épp akkora fontosságot kap Hrabal eredeti, *Túl-ságosan zajos magány* című kisregényének értelmezése, ilyenformán irodalomtörténeti tétjei is világosak. A tanulmányíró a színpadi játéknelv és a tisztán irodalmi narratíva dramaturgiájának kétféleségét a különféle intermediális és adaptációs teóriák teljes elméleti felvértezettisével veszi számba. Nem rejti véka alá azt a véleményét, hogy jelentősnek tartja a nyíregyházi előadást. A két mű végső soron olyasmis tanulsággal szolgálhat (noha az Karádi nem vonja le), hogy – bár Schlanger András kétes értékű pályázattal nyert, majd homályos körülmények között volt kénytelen távozni Nyíregyházáról –, rövid direktori időszakának mégiscsak fontos eredményt tulajdoníthatunk. A legutóbbi szabolcsi Hrabalt, amely kiemelkedik az egész magyar színjátszásunk újabb történetét tekintve – ahogyan Karádi írása emelkedik ki a magyar Hrabal-irodalomból, amely, ahogy mondani szokás, egyszerre sok is és kevés is. Mert ilyen minőségben mindenképpen kevés; ez az írás a hazai Hrabal-értés jelentékeny darabjának tartható.

Czóbel Minkával és Nagy Gáspárral Karádi Zsolt nem először foglalkozik. Az elmúlt években közrebocsátott köteteiben olvasói már láthatták a regionális kultúra arcélinek megrajzolásában érdekelt kutatót, miképpen azt is, hogy tapasztalatait világirodalmi keretben is biztosan helyezi el a francia tárgyú, szintén közelmúltbeli

kötetének tanúsága alapján; vagyis egyáltalán nem vádolható azzal, hogy legszűkebb térségének alkotóit önkörükben vizsgálja. Czóbel Minkához nem elsősorban a földrajzi régió felől közelít, hanem „boszorkány-dalait” az irodalomtörténeti kontextus érdekeltisége mentén értelmezi. Érzékenyen mutat rá azokra a pontokra az elmagányosodott anarcsi költő életművében, amelyek során kanonikus pozíciója termékenyen újragondolható volna, ám ebben az írásában óva int attól, hogy – regionális vagy másmilyen elfogultságok mentén – szerepét túlértékeljük. A tágabb régióhoz kapcsolódik szegről-végről a Nagy Gáspár-tanulmány, de inkább a „szellemi régió” lesz fontos, hiszen a tanulmányban elemzett vers, a *Litániás discsérő ének* megszólítottja Görömbei András, a debreceni egyetem néhai iskolateremtő professzora, akinek szemléletmódja Karádi Zsoltra is nagy hatással volt. Mindebből kitűnik, hogy a dolgozatok írója írásaiban mer nagyon személyes lenni, ez azonban értékítéleteit nem torzítja el. Nagy Gáspár tragikusan korán megszakadt életművének az a korszaka, amelyet az értekezés érint, meglehetősen kevés feldolgozott: eddig különösen az ún. „rendszerült” versei álltak inkább az irodalomtörténeti érdeklődés fókuszában. Az itt tárgyalt vers legutolsó alkotói korszakához kötődik, ami a már halála után megjelent kötetében kapott helyet. E periódus szintézisigényű feldolgozásához az itt szereplő elemzés fontos adalék lehet.

A könyv második fele irodalomkritikákat tartalmaz. E reflexív műfaj az, amely az irodalomtörténész elméleti munkáját legszorosabban a napi praxishoz kapcsolja, hiszen a jól megírt műkritika annak mintegy előfutára, -tanulmánya, kiindulópontja lehet a későbbiekben. Nem

utolsósorban az elfogódottságra itt a legkisebb az esély: míg az irodalomtörténetész érdeklődési körét maga választja, kritikák írására általában célzottan kéri fel a lapszerkesztők az erre vállalkozókat, megmondva, melyik könyvről, mikorra, milyen terjedelemben kell írni. Az ember ilyenkor nekifog: többnyire úgy, hogy azok a „mankók” is hiányoznak, melyeket nagyobb ívű munkáiban megszokhattott: a mások véleménye, tanulmánya –, mert itt ő maga teremt mások számára ilyen mankót. Karádi Zsolt láthatóan kérdező olvasó, nyitottan áll a műfaji kísérletekhez, az új utakat kereső szerzőkhöz. Értékelő pozíciója mindvégig tisztán kivehető marad, érezhetően a szövegek belső értékvilágának sarokpontjait akarja megtalálni, és azok alapján alkotja meg saját véleményét. Ez a fajta immanens feltárás a normatív értékrendszer helyébe adaptív szempontokat állít, így az újszerűség, a formabontás felismerésére és felismertetésére (miképpen a fentebbiekben jelzett szövegek köziség meglátására is) egyaránt alkalmas. A tárgyalt könyvek között Karádi érdeklődése a legjelentősebb kortársaktól (mint az azóta már elhunyt) Grendel Lajostól, Tóth Krisztiánától, Markó Bélától, Szabó T. Annától, Fekete Vincétől, Tóth Erzsébettől a középgeneráció jelesein (Filip Tamás, Jenei Gyula, Csender Levente) át a legfiatalabb prózaíró nemzedéket képviselő Potozky Lászlóig (kinek neve sajnos elírással jele-

nik meg a különben gondosan szerkesztett kötet lapjain) terjed műnemeken és műfajokon át. A gyűjtemény a szépíráson túl tárgyal tudományos művet is, Hamar Péter Balázs Béla-monográfiáját, illetve, ahogy korábban már említettem, a Reményik-életműkiadás egy vegyes műfajú, korai, eddig javarészt kiadatlan szövegeket közlő kötetét is szemlézi. Alaposság, pontosság, türelem, igényesség és mértéktartás tükröződik ezekből az írásokból, amelyek – bár kerülnek a direkt értékelő mozzanatokra – álláspontjukat nagyon pontosan teszik érezhetővé.

Az utóbbi években Karádi Zsolt üdvös gyakorisággal jelenteti meg évek hossza során írott tanulmányainak és kritikáinak gyűjteményeit. Ebből látható, műhelyben komoly munka folyik; ő megyénk irodalomtudományi életének egyik legtermékenyebb szerzője. Széles érdeklődési köre nemzeti kultúrákon és a kulturális reprezentációk különféle szintjein ágazik el, s találkozik újra össze néhol a leletmentés, máshol a rekonstruálás, megint máshol a legjelentősebb pályák újraértékelésének szándékával és igényével. Ez a kötet ennek a nagy munkának egyik újabb fontos állomása.

KARÁDI ZSOLT: Művek és gesztusok. Tanulmányok, kritikák. Nyíregyháza, 2019. Feliciter Kiadó, 162. p.

ANTAL BALÁZS